

ситуації, але й специфіки самого діяча — людини. Якщо ми вивчаємо історію з точки зору діяльності людей, нам не обійтися без психологічних передумов їх поведінки. Під дією виключно складних соціально-історичних процесів складаються специфічні форми історичної і соціальної поведінки, епохальні і соціальні типи реакцій, уявлення про правильні і неправильні, дозволені і недозволені, високі і негідні вчинки. Виникають такі регулятори поведінки, як сором, страх, честь. До свідомості людини долучаються такі складні сімейні, релігійні, загальнокультурні, етичні норми, на фоні яких складається психологія групової поведінки.

Отже, звернення до історії повсякденності цілком виправдане й необхідне на сучасному етапі розвитку історичної науки.

2. Зміст понять "повсякденність", "повсякденне життя", "історія повсякденності"

З останньої третини ХХ ст. повсякденність набула статусу об'єкту вивчення в історії, соціології, філософії, культурології тощо, втім на сьогодні в гуманітаристиці не існує єдиної концепції повсякденності. Це складно зробити, оскільки щоденність важко піддається формалізації. Вона не має спеціальних (лише їй притаманних) суспільно-політичних, соціально-економічних, культурно-філософських інститутів, що могли б бути виокремлені (автономізовані) при її дослідженні, радше вона постає як забезпечувальна мережа подієвої історії, являє собою перетин різних діяльностей і практик окремої людини і суспільства в цілому.

Отже, одна з проблем у "науковій території" повсякденності — сама дефініція. Очевидно, як пише П. Берк, проблеми дефініції постають через те, що історики вступають на незнані раніше терени⁷. Ця "дуже дивна", за висловом О. Золотухіної-Аболіної⁸, повсякденна сфера, що безпосередньо оточує людину, виявляє її культурну заданість і наповненість, була практично відсутня як предмет самостійного дослідження в історії наукової думки впритул до ХХ ст. і лише нині входить у стадію апології і постає як тема наукового дослідження, потребуючи історико-філософської емансипації⁹.

Повсякденність — це життя в цілому, усі життєві реалії, це буденне, природне середовище, актуальне "тепер" і "тут" буття людини, що включає в себе весь спектр її особистісних виборів. Людина, з розмаїттям її потреб та інтересів, є висхідним пунктом осмислення історії та культури повсякденності¹⁰.

На сьогодні не існує чіткого визначення, що таке повсякденність. Її предметність видається samozрозумілою; більшість авторів, котрі пишуть про повсякдення, не пояснюють свого об'єкту дослідження, ототожнюючи

її зі звичайним щоденним життям, способом / трибом життя, з тим, що роблять зазвичай люди, з побутом, з приватним життям, неофіційною / непублічною сферою буття тощо, тобто йдеться про різні сторони "життєвого світу" людини. Свого часу Ю. Лотман зауважив, що повсякденне побутове докільля подібне до повітря: людина помічає його тільки тоді, коли воно псується або його бракує. За його визначенням, повсякденність — це "звичайний перебіг життя в його реально-практичних формах; це речі, що оточують нас, наші звички, щоденна поведінка"¹¹. В своєму відомому дослідженні про побут російського дворянства він пише: "Історія проходить через Будні людини, через її приватне життя. Не титули, ордени або царські милості, а "самостояння людини" перетворюють її на історичну особу"¹².

Не зайве розпочати з визначення семантики слова "повсякденність" і близьких до нього за змістом слів.

У академічному "Словнику української мови" (т. 6) слово "повсякденність" означене як абстрактний іменник, що окреслює "те, що буває кожного дня, щодня. Як варіанти поняття пропонується також "щоденність", "повсякдення", "повсякдень"¹³. Епітет "повсякденний" тлумачиться так: "який є, буває, має місце, відбувається і т. ін. кожного дня, щоденний. <...> Звичайний, звичний, буденний. <...> Постійний". Відповідно, "звичайний" тлумачиться як такий, що нічим не виділяється серед інших, нічим не примітний. Замість нього можна також прислужитися словами "нормальний, правильний, рядовий, простий, пересічний, прозаїчний, абиякий, ординарний, узуальний, обичайний, розхожи, <...> звиклий, звісний, привичний, свійський, навиклий"¹⁴. У С. Караванського додано ще: "одноманітний, непоказний <...> загальноприйнятий, загальновідомий, типовий"¹⁵. У "Словнику української мови" Б. Грінченка (т. 3) знаходимо такі роз'яснення: "Повсякденщина — обыденность. Повсякденний — ежедневный. Повсякденно — ежедневно"¹⁶.

С. Караванський у своєму "Практичному словнику синонімів української мови" до слова "повсякденний" пропонує синонім "щоденний" і вважає доцільним такі вживання: (*одяг*) буденний, звичайний; (*кльонім*) злободенний, побутовий; (*догляд*) постійний, повсякчасний¹⁷. Припустиме вживання також "побутовий" (*потреби*). До слова "щодня" упорядник запропонував як синоніми слова "щоденно", "щоднини", "кожного дня", "щодень", а також "день-у-день" або "день-при-дні", "день-денно"¹⁸.

В іншому академічному словнику синонімів знаходимо окрім запропонованих С. Караванським також такі вирази, що стосуються справ кожного дня: "поточний, поденний, будній, буденний, життєвий, життєвий (*рідше*), житейський (*книжн.*), житечний (*діал.*)"¹⁹.

"Буденність" — це усе звичайне, повсякденне, нічим не привабливе, нецікаве, життєва одноманітність²⁰. У підсиленому значенні вживається "буденщина", рідше у розмовній практиці трапляється "щоденщина" або "проза" (часто зі сл. *життєва, життя*), у цьому ж розумінні, але рідше — "прозаїчність", "прозаїзм". До синонімічного цього ж ряду слова "будні" пояснено: "одноманітне, безрадісне існування". Епітет "буденний" пропонується тлумачити у трьох позиціях: 1) про день — на відміну від святкового або вихідного = будній, робочий; 2) про одяг — призначений для постійного використання, ужитку = будній, повсякденний, розхожий; 3) позбавлений виразності, оригінальності, нічим не привабливий, нецікавий = прозаїчний, непоетичний, або навіть приземлений, безкрилий (про інтереси, думки)²¹.

До слова "буденщина" знаходимо такі поняття, як "усе звичайне, повсякденне, посереднє, нічим не примітне", а "будень" — це "не святковий, робочий, будній день". У переносному значенні буденний розуміється як позбавлений радості, яскравості; одноманітний, сірий²².

Самоочевидність повсякденності засвідчують такі слова як: *весь час, звичайний, звичайно, банально, щораз, постійно, завжди, постійно, типовість, нормально, ритуал, часто, одноманітність, природний, неминучий, необхідний, життя як життя*.

У тлумачному словнику В. Даля, що відбивав лексику розмовної і літературної мов першої половини ХІХ ст., повсякденне (щоденне, побутове, з дня на день) означає постійне, з дня в день повторюване²³. В. Даль також фіксує "нині", як новий відтінок смислу: "буденний" як "звичний". А "звичний" раніше відносився до іншої семантичної групи і означав: засвоєний, прийнятий, звичайний, простий, рядовий, пересічний, що буває переважно всюди і поруч (на противагу виключному, особливому, видатному). Близькі за змістом іменники фіксують тісний зв'язок зі звичаєм, з тим, що загальноновизнано.

У словнику С. Ожегова, що відбиває реалії радянського часу (перше видання 1949 р., останні авторські зміни внесені до 4-го видання 1960 р.), слова "повсякденний" і "звичайний" зближуються²⁴. Семантика слова "повсякденний" у російській мові містить два відтінки сенсу: зовнішньо-часовий (той, що проходить з дня в день, завжди, постійно, не припиняється). В свою чергу "звичайний" і "постійний" розкриває смисл слова "звичний", котре оточене спорідненими: "буденний" (зрозумілий без пояснень, пересічний), той, що нічим не виділяється. Зберігається також початковий зміст: "встановлений звичаєм", узвичаєний, відповідний звичаю. У С. Ожегова вперше у якості синоніма "повсякденності" з'являється слово "побут", сенс якого розкривається як "загальний життєвий уклад, повсякденне життя". Взятє у контексті календарного

часу, повсякденне, звичне, звичайне життя — це життя буденне, не святкове. Тут повсякденність як будні протиставлена святковим, вихідним дням. Наприкінці 50-х рр. розуміння "повсякденного" як "буденного", "звичного" остаточно закріпилося.

Сучасні російські словники залишають це коло визначень: "повсякденний", "побут", "буденний", "будні"²⁵. Словник літературної мови дає більший набір синонімів, розкриваючи психологічний, емоційний фон повсякденного життя. Так, "будні" означає "1) робочі дні; 2) повсякденне, звичайне життя, одноманітне, безрадісне життя"²⁶. У першому виданні цього словника набір уточнюючих, емоційно насичених епітетів більш багатий: "буденний" — безпросвітний, сірий, неприглядний, скучний²⁷.

Очевидно, близьку по характеру еволюцію пройшло слово "повсякденний" в інших європейських мовах. У всякому разі це підтверджується стосовно німецької мови. Історичні модифікації семантичного поля "Alltag" простежені Х. Турном²⁸. Спроба розібратися з поняттям "повсякденність" була здійснена у низці статей спеціального випуску західнонімецького журналу "Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie". Польський соціолог Ян Щепаньски додає до характеристики повсякденного життя домінуючі для неї емоції — нудьгу і смуток, породжувані рутинним повторенням формул поведінки і подій повсякденності, а також відмічає, що специфіка повсякденного знання полягає в його інтуїтності, ірраціональності і спрощеності²⁹.

Категоріальне оформлення поняття у науковому середовищі не є завершеним і однозначним. У світовій науці продовжують безконфліктно співіснувати два розуміння антропології повсякденності — і як реконструюючий ментальний макроконтекст подієвої історії, і як реалізація прийомів мікроісторичного аналізу умов життя і побуту, структури харчування, особливостей сімейного побуту і сексуальної культури³⁰. Справді, хоча зацікавленість повсякденням засвідчили за останні десятиліття історики, філософи, соціологи, культурологи, антропологи, лінгвісти, етнологи, історичні психологи, поняття не набуло чіткої наукової визначеності. Певною мірою це пояснюється тим, що термін як категорія запозичений з буденної мови, де слово знаходилось у практичному вжитку і в живій мові було органічним і зрозумілим, охоплювало чимало реалій, часто не пов'язаних між собою. В науковій лексиці не вдалося досягти необхідної логічної впорядкованості і системності³¹.

Далось взнаки й те, що кожна з наукових дисциплін, котра цікавиться щоденністю, має свій погляд на цей феномен і визначає його з врахуванням власної спеціальної зацікавленості. Усталення поняття ускладнюється тим, що ним означається самоочевидна, зрозуміла, нічим не прикметна сфера, яка важко піддається формалізації. Люди живуть у

повсякденному світі і вважають, що знають його і можуть судити про нього. "Знайоме, саме тому, що воно знайоме, залишається непізнаним" (Гегель). Коли ми говоримо про повсякденність, то маємо на увазі щось звичне, рутинне, нормальне, тотожне собі у різні моменти часу. Повсякденність постає як видиме, але непомітне. "Вона здається нам цілком ясною, зрозумілою, але як тільки ми намагаємось операціоналізувати поняття, то воно стає недоступним, складним для інтеграції"³².

Повсякденність не потребує від людини розв'язування "гамлетівських" питань, не змушує її до зосередження на раціональному усвідомленні своїх дій та вчинків, вона не вимагає суворого контролю емоцій і почувань, розмислу над їх проявами. Повсякденність — це наче іманентна даність, в яку людина занурена і сприймає її як очевидність у всьому розмаїтті і неподільній сукупності. Як резюмує Н. Козлова, "повсякденні практики ніколи не виступають у формі проектів, програм, доктрин соціальних змін. Повсякденні практики не втілюються в жодному офіційному інституті, вони утворюють своєрідні "вільні зони", захищені або такі, що захищаються від тиску соціальних явищ"³³.

Серед аспектів повсякдення історики розглядають приватне життя людей, дозвілля, домашній побут і побутування соціальних груп, сімейні і трудові відносини, історію матеріального і культурного середовища, де відбувається задоволення потреб. Це сфера історії, яку безпосередньо переживають всі і кожен, повсякчас і щомиті³⁴.

М. Бойченко у спеціальному термінологічно-понятійному довіднику "Історична наука" пропонує таке визначення "*Повсякденності історичної*": "це соціально-філософський термін, що означає певний зріз взаємодії соціального простору й часу, сферу людської життєдіяльності, у процесі якої здійснюється безпосереднє і опосередковане (через предмети культури) спілкування людей. Повсякденність — царина дійсності, соціокультурна реальність, у якій людина може зрозуміти інших людей і спільно з ними діяти: тут виникає їх спільний, комунікативний світ, а сама повсякденність постає як специфічна форма соціалізації людини"³⁵.

Відома сучасна російська дослідниця приватного і повсякденного життя Н. Пушкарьова визначає повсякденність як реальність, що інтерпретується людьми і має для них суб'єктивну значущість як цілісний життєвий світ³⁶. На думку М. Жулевої, повсякденність охоплює все те, з чого складається життя людини: її становище, потреби та можливості їх вдоволення. До повсякдення вона зараховує також взаємовідносини, вчинки, ідеали, звичаї і традиції, ціннісні орієнтації, які регулюють поведінку людей, індивідуальну і колективну практику, форми комунікації. Поняття і явище повсякденність стосується також "ментальних стереотипів": думок, переживань, ідеалів, норм, звичок тощо³⁷.

Головним призначенням повсякденності, на думку вітчизняного культуролога Я. Куденко, є турбота про збереження органічного тіла людини і створення йому фізичного і психологічного комфорту, що визначає утилітарно-прагматичний характер даного феномена. Таким чином, повсякденність — це сфера діяльності, що визначається основним смислом і спрямованістю на "проживання життя"³⁸. Російська дослідниця В. Антипіна теж розглядає повсякденність як комплекс прагматичних зусиль індивіда, спрямованих на задоволення біологічних, соціальних і духовних потреб і зміну зовнішніх умов існування людини³⁹.

Втім цілком очевидно, що зводити світ повсякденності суто до утилітарності, до однозначної спрямованості лише на певну практичну мету є неправомірним. Повсякденність у певному позитивному або негативному плані виходить за межі вузько буденної практики, більше того — насичена багатьма утилітарно непотрібними моментами⁴⁰. Саме у повсякденності відбувається синтез "мислительних" і "матеріальних" структур⁴¹.

Філософи у повсякденності вирізняють два рівні смислів: онтологічний і аксіологічний. У повсякденності людина стикається з явищами, процесами, подіями, справами, котрі відбуваються щодня і повторюються з дня на день ("щодня одне й те саме"). Це онтологічна сторона повсякденності. Інша — суб'єктивна, психологічна і аксіологічна її сторона фіксує емоційну реакцію на це повторення та його оцінку. Для історика повсякденності важливі обидві: перша необхідна для цілісного уявлення умов протікання щоденного існування людини, друга — для з'ясування її почування. Філософи пропонують виокремити два плани використання поняття "повсякденність" як категорії з певним смислом. Перший пов'язаний зі спрямуванням уваги на "змістові" обставини спільного життя людей, їх взаємодію, що усвідомлюються ними як природний стан, як власна, приватна сфера життя, сфера буднів пересічної людини. Другий план значень стосується методичної "самоорганізації" реальності, способів, процедур, за допомогою яких осмислюється і демонструється поведінка, пояснюється собі та іншим, виражається у придатних формах. Іншими словами, це аспекти спілкування і "спільного проживання" повсякденного життя, в яких зафіксовані обов'язкові символічні способи розуміння себе та інших⁴², вони реконструюються, і, що суттєво, фіксуються у процесі життя. Важливо підкреслити, що повсякденність не може виникнути й існувати без людини. З одного боку, людина перебуває в матеріальному світі, серед реальних, незалежних від неї існуючих речей і предметів, а з іншого — створює "світ повсякденності", формує його, сприймаючи і рефлексуючи його просторовий і часовий аспекти. Характеристики повсякденності не є константними, вони

відносні і динамічні; структура і механізми людської свідомості обумовлені і детерміновані конкретно-історичною обстановкою. Повсякденність, таким чином, не є пасивним, раз і назавжди заданим середовищем, вона конструктивна і креативна. "Людина у будь-який момент її повсякденного життя знаходиться в біографічно детермінованій ситуації, тобто у визначеному нею самою фізичному і соціокультурному середовищі. У такому середовищі вона має свою позицію. Це не тільки позиція у фізичному просторі і зовнішньому часі, не тільки статус і роль в межах соціальної системи, а також і моральна й ідеологічна позиція"⁴³.

Реальність повсякденності існує як звичний, знайомий, обжитий світ, повторюваний з дня на день у діях, думках, подіях. Феноменологи розуміють її існування як процес постійного відтворення, конструювання життєвої реальності в діях, думках, вчинках людини, у процесі взаємодії з іншими людьми.

При всіх відмінностях у підходах до повсякденності, в вітчизняній і зарубіжній науці виділяють наступні групи, що стосуються даної проблематики: 1) макро- і мікросередовище (природа, країна, місто / село, помешкання); 2) людське тіло і турботи про його біологічні і соціокультурні функції, серед них ключовими умовно можна виділити особистісно-визначальні і соціально-значимі моменти в житті людини (народження, створення сім'ї, її розвиток, сімейні стосунки, смерть, міжособистісні відносини в різних мікросоціальних групах (територіальних, професійних, конфесійних тощо); 3) дозволя (ігри, розваги, громадські і сімейні свята і обряди) тощо⁴⁴.

Отже, повсякденна історія не постає як автономна сфера, відокремлена від суспільства. Вона пов'язана з формами організації навколишнього простору і створенням ідеальних канонів поведінки людини, відповідних часу і обставинам. Кожна історична епоха створює свою конфігурацію взаємодії суспільства, а оскільки суспільство не є монолітним, й повсякденність не може постати як довершена цілісність. Реальне буття пронизане людською тілесністю, поведінкою, побутовою сферою. Людина будує своє реальне життя, "вписуючи" своє тіло в пануючі норми і правила, прагнучи відповідати ідеальним приписам. Кожна історична епоха формує свої канони, свою символіку правил людської поведінки. Підкреслюючи ці символічні принципи заборонами і дозволами, встановлюється межа між нормою і патологією людського існування⁴⁵. Процес зміни повсякденності завдяки динаміці економічного і соціального життя, його темп і інтенсивність у різних соціальних спільнотах і історичних епохах не однаковий. Повсякденність у різні історичні епохи відрізнялась не тільки рівнем розвитку матеріальної культури, техніки, технології, але і суб'єктивним відчуттям часу. Вільне чи невільне

ігнорування даного принципу призводить до серйозних помилок в інтерпретації фактів або до некоректного порівняння.

Повсякденність є продуктом тривалого історичного розвитку, вона складається природним шляхом відбору найбільш прийнятних норм, правил, звичок, традицій та предметно-речового забезпечення. Навіть за найрадикальніших суспільно-політичних (революція, війна) чи природних катаклізмів (повінь, землетрус) повсякдення не може кардинально змінитися за короткий час. Повсякденність має виражений інерційний характер, найменше вона підвладна корекції згори, розпорядчим директивам і наказам.

Усталена, нормативна повсякденність у переломні чи кризові часи набуває ознак екстраординарності й екстремальності. Характер повсякденності залежить від історично опанованого людиною простору, рівня її потреб і можливостей; він визначається культурними обмеженнями певної соціальної верстви, культурними практиками тієї чи іншої епохи.

Звернення істориків до відтворення повсякденного життя не є модою чи виявом "популяризації" історії. Проблематика повсякденності для них постала через неповноту і недостатність існуючих відтворень минулого у варіантах інституційованої чи подієвої історії. За висловом Н. Еліаса, історія повсякденності набуває сенсу тільки тоді, коли виникає "супротивник", у бік якого і спрямоване вістря повсякденності⁴⁶. Вона народилась як реакція на певний стан соціальної історії, як прагнення переосмислити деякі її концепції, завдання і методи⁴⁷. Це був протест проти "професорської" історії, проти глобальних теорій, проти розгляду історії в абстрактних категоріях — тільки як розвитку економічних і соціальних процесів. "Іншими словами, коли ми хочемо переглянути ту чи іншу концепцію, — пише російський дослідник М. Кром, — або навіть реформувати цілий напрям історичних досліджень (військову, політичну, економічну історію тощо), ми можемо вдатися до "оповсякденювання" (за висловом Б. Вальденфельса)"⁴⁸. Безпосереднім поштовхом підвищеної цікавості до історії повсякденності стало руйнування віри в суспільний прогрес, що загостило увагу дослідників до буденного життя "маленької особи", причому до людини не тільки не успішної, але й "ображеної і знедоленої"⁴⁹.

При всій "академічності" наукових суперечок про поняття "повсякденність" ніхто не наважиться заперечувати, що нині в системі знань про минуле існує напрям, представники якого сполучають елементи матеріальної і духовної культури, вивчаючи житло, одяг, сім'ю, дозвілля, харчування, народження, смерть. Це історія маленьких життєвих світів, своєрідна альтернатива дослідженням, зосередженим на глобальних політичних подіях, суспільних структурах і процесах. Це не безладне

нагромадження локальних побутових картинок. Це напрям, зосереджений на виявленні об'єктивних культурно-психологічних характеристик зовнішніх сторін людського життя. Ментальні установки особи, її поведінкові стереотипи значною мірою складаються під впливом повсякденності⁵⁰.

У вітчизняній історіографії системну мотивацію постановки проблеми історії повсякденності вперше здійснив О. Удод⁵¹. На підставі аналізу існуючих в сучасній гуманітаристиці категоріальних визначень повсякденності він дійшов висновку, що ні українська, ні західна історіографія на початок ХХІ ст. не завершила інституалізацію цього напрямку в методології історії. Відповідно, її межі предмету дослідження залишаються розмитими.

Історія повсякденності акцентує свою увагу не на інституційно-подієвій історії, а на її локальній (у часі і просторі) конкретиці, її об'єктом є подробиці чи навіть так звані дрібниці життя. Її прерогативою є фактографія і конечна конкретика. Видається, що той пласт реальності, що відображається поняттям "повсякденність", цілком належить до "мікроісторії", оскільки йдеться — поруч з іншими аспектами — про найдрібніші прояви життя людей. Таке зарахування історії повсякденності до "мікрорівня" історії є логічним і правомірним, оскільки справді її об'єктами традиційно є не глобальні історичні процеси і явища, а "малі" їх прояви. Серед методів історичного дослідження історія повсякденності послуговується передусім нарративом, а не узагальненням й аналітичністю. Втім такий погляд є не зовсім точним⁵².

Разом з тим, хоча повсякденність — це переважно сфера "мікрорівня" історії, вона ним не обмежена, тому предметне вивчення повсякденного життя суспільства — це лише один з можливих "ракурсів" його аналізу, важливий і необхідний для отримання цілісного уявлення про минуле, але не єдиний і жодною мірою не визначальний. Вивчення повсякденних суспільних реалій дозволяє подолати умоглядні схеми інституціоналізованої і макро-подієвої історії. Виокремлення сфери повсякденності дозволяє історикам сполучити у один предмет дослідження такі розрізнені сторони життєдіяльності як побут, відпочинок, праця, дозвілля тощо. Хоча історик повсякденності тяжіє до відтворення минулого у всій його повноті і конкретиці, це не означає, що задля історичної правдивості дослідник має розщеплювати минувшину на дрібні й точні деталі і фрагменти. Конкретика, подробиці — не ціль, а засіб пізнання цілого через промовисту дрібницю, штрих.

Отже, можна дійти висновку, що повсякденна історія сучасними дослідниками прочитується у двох площинах, які умовно можна назвати "технологією життя" або "рівнем життя" (інструментарій і способи

забезпечення сфери повсякденних потреб: що їсти й одягти, де жити, чим пересуватись, чим послуговуватись у праці, навчанні і дозвіллі, як дбати про здоров'я), та "аксіологією життя" або "стилем життя" (сенсово-смісловне наповнення, система життєвих орієнтирів: як і заради чого жити — цінності, мораль, звички, пріоритети, смаки).

До класичної тріади повсякденності відносять харчування, одяг, житло, що становлять її матеріальний бік. Дослідники дотримуються думки про те, що онтологічна вкоріненість людини у те, що і як вона їсть, як одягається і де живе, визначає і способи її дій, і стереотипи мислення, і, насамкінець, структуру соціальної реальності. У цьому сенсі життя виявляється в черговий раз багатшим за теорію, випереджає можливі інтерпретації, виказуючи прагнення сполучити зміни економічних реалій і спосіб існування людини через посередництво повсякденних практик⁵³.

У матеріально-речовій стороні повсякденності дослідники виділяють три види простору, в яких перебуває людина: фізичний, перцептуальний (доступний безпосередньому сприйняттю) і концептуальний (історико-культурний)⁵⁴. Знаходячись в залежності від матеріально-речового оточення конкретного часу, людина, разом з тим, має можливість впливати на нього, вносячи у повсякденність певні інновації, які об'єктивуються у знову створених матеріальних об'єктах, в свою чергу, сприяють виникненню нової системи зв'язків і стосунків. "Створена людиною реальність починає формувати людину, — відзначала Н. Козлова. — Вона диктує людям, представленим наступними поколіннями, свої правила. Складається нова тілесність і нова ментальність, нові способи життя у масовому масштабі"⁵⁵. Як пише О. Генісаретський, "повсякденність може бути розпізнана як місце утворення смислів і відкриття правил, а не тільки їх втілення; як місце, де різні типи раціональності сплавляються між собою"⁵⁶. Структури повсякденності становлять каркас, стрижень людського буття.

3. Внутрішньодисциплінарні методологічні проблеми

Науково-теоретичне обґрунтування історії повсякденності як новітнього напрямку в сучасній українській історіографії ще не завершилось, відповідно, оформлення її методологічного забезпечення також перебуває у процесі становлення.

Необхідність критичного осмислення проблем методології історії повсякденності є цілком очевидною. На нашу думку, можна виокремити два її блоки: внутрішній і міждисциплінарний. Передусім, слід відповісти на питання, якою має бути *історична* методологія історії повсякденності.